

O. A. Funda a sv. Augustin

∞

dva svědkové doby interregna

Nedávno jsem objevil obraz augustiniánského mnicha od Piera della Francesca z roku 1460, v němž lze spatřovat portrét samotného sv. Augustina. Otakar Funda má něco společného se sv. Augustinem, jak jej zpodobnil renesanční malíř.

Je to podivuhodný obraz, který nás do sebe vtahuje tím, co vyjadřuje Augustinova tvář. Sv. Augustin má mírně skloněný pohled, který je plně přítomný, ale nezaměřuje se na žádný konkrétní bod. Jeho pohled je plný touhy, ale ta nenalézá svůj viditelný předmět. Augustin se dívá kamsi mimo nás i mimo viditelný

svět. Pokud prodloužíme pohledovou osu jednoho a druhého oka, zjistíme, že jejich osy se neprotínají v žádném bodě. Hledí do nekonečna, které není znázorněné pomocí žádného symbolického předmětu. Augustinovy oči jsou obrácené k tomu, co v našem světě neexistuje, a co je přesto předmětem pohledu.

V Augustinově tváři pak spatříme, že její klid vyjadřuje zastavení jeho předchozích vnitřních zápasů. Není to jasem prozářený klid antických filosofů, který pramení z vyváženého rozvíjení určité životní moudrosti, která vyrostla jako strom s květy a plody, jenž byl chráněn pevnou zdí logiky, jak to vykreslovali stoičtí myslitelé. Sv. Augustin prošel antickou filosofií a přišel na to, že mu je blízká svým intelektuálním půvabem, ale přesto mu je nějak cizí. Jako člověk s životními zkušenostmi z konce antiky ji nemůže přijmout za vlastní a začít pěstovat. Antickou filosofii tvoří krásné

tiché zahrady, v nichž se pěstuje požitek z myšlení a etického jednání, jenže v těchto zahradách on jako živý člověk své doby neslyší odpovědi na otázky, které se netýkají jenom intelektu, nýbrž vycházejí z lidského srdce.

Sv. Augustin žil v době, kdy se hroutil antický svět a rozpadala se Římská říše. Ta ztělesňovala civilizační vrchol Evropy. Vytvořila jeden svět zahrnující nespočet kmenů, národů, kultur a náboženství, a přitom svět vnitřně sjednocený římskou vládou založenou na právu, která umožnila jejich relativně pokojné soužití. Na obzoru vystupovaly temné mraky katastrof a zániku. Římská civilizace a s ní celý antický svět se rozpadal zevnitř i zvnějšku a nebylo síly, která by jeho zánik odvrátila. Nová civilizace obdobného významu nebyla na obzoru. Staré zanikalo a nové se nemohlo zrodit.

Sv. Augustin vnitřně zakoušel obtížné období interregna, které bylo plné antinomií. Věděl, že lidé nevytvořili nic lepšího, než je antická kultura a civilizace, a přitom „to nejlepší“ z různých důvodů zaniká. Nikdo neví, jak zániku zabránit. Vzniklo mnoho filosofických škol a mnoho moudrosti, ale žádná z nich nedala odpověď na otázku, jak zániku zabránit. Můžeme se procházet jejich zahradami a utrhnout si tu jeden tu druhý plod, ale chybí pádný důvod, proč zůstat pouze v jedné a nechodit také do ostatních. Odpovědi všech filosofických škol jsou pravdivé i nepravdivé zároveň.

Augustinova tvář na obraze Piera della Francesca vyjadřuje hluboké vnitřní rozpory, které jsou zvnitřněnými antinomiemi doby, v níž tato osobnost žila. Pierovi della Francesca se podařilo vytvořit nadčasový portrét člověka doby interregna, jenž poznal všechny polarity

své doby a pochopil, že onen skvělý svět antiky skončil ve slepé uličce. Jak známo, sv. Augustin vsadil vše na křesťanství, které přišlo odjinud, než byla řecko-římská kultura a filosofie.

Piero della Francesca znázorňuje Augustinovo křesťanství v podobě knihy, kterou tento obrácený antický vzdělanec drží v rukou. Je pozoruhodné, že malíř pojal jeho křesťanství jako vnější objekt, který poukazuje k lidskému srdci pouze tím, že má jemně rudou barvu. Augustinovo křesťanství není znát na jeho tváři. Nezračí se v ní nic radostného nebo nadějného. Ústa se neusmívají. Jsou sevřená a vyjadřují vysoké vnitřní napětí a jistou hořkost. Křesťanství je symbolizované knihou v jednoduchém obdélníkovém tvaru, kterou Augustin drží volně v rukou. Díky tomu mohl malíř v Augustinově tváři znázornit veškerou tíži rozporů jeho nitra, které jsou projevem doby interregna.

Je to obraz, který má význam pro současnou dobu interregna. Milan Machovec v roce 1967 napsal v knize *Svatý Augustin*, že je tu „analogie již samých epoch a jí daná jistá ‚aktuálnost‘ Augustinova myšlení, mnohé závažné i dílčí období: tehdy hroucí se antika, dnes hroucí se svět XX. století – svět sebeklamů, měšťáctví, individualismu, západnické výlučnosti, kolonialismu, ale i příliš prostě a lacině pojímané revolučnosti.“ V obraze sv. Augustina jsem spatřil duchovní portrét člověka, do něhož se vryly antinomie přítomného interregna, a já si vybavil Otakara Fundu.

Díky tomuto obrazu jsem si uvědomil, že Otakar Funda není jenom svědek neiluzivního humanismu, jak jsem o něm psal v eseji k jeho 70. narozeninám. Piero della Francesca mi dal poznat ještě podstatnější stránku jeho bytosti. V Otakarovi Fundovi jsem rozpoznal svědka antinomií, které jsou

všude kolem nás, ale většina lidí je pouze tuší nebo si je zkrátka nepřipouští. Náš oslavenec je svědkem současných antinomií, a ty zakouší existenciálně. Nejsou to pouhé údaje o stavu světa, filosofie a náboženství, nýbrž – augustinovsky řečeno – pronikly do jeho srdce, k jádru jeho bytostného zakoušení dnešního světa.

Otakar Funda podobně jako sv. Augustin žije s vědomím toho, že zaniká naše dosavadní civilizace a kultura. V knize *Znavená Evropa umírá* uvádí, že naše civilizace zaniká proto, že ztratila svou vizi, svůj rozlet a elán a rozhostila se v ní rozkladná nálada. Převládá v ní nihilistický postoj, že není oč a proč usilovat. Zánik civilizace nastává podle Fundy také proto, že se rozpadl nepsaný společenský konsensus, díky němuž se shodneme na základních věcech a nemusíme ke všemu svolávat etické komise a vydávat speciální nařízení. A další

věc, o níž píše, je perverze plurality. Nejvyšším principem všeho se stala pluralita perspektiv, aniž se ptáme na jejich racionalitu. Vládne nám božstvo plurality, které postrádá racionalitu.

Základní antinonii Evropy spatřuje Funda v tom, že v Evropě odumírá kritický racionalismus a humanismus, a přitom to jsou nejlepší plody evropské kultury. Evropa se odvrací od toho nejlepšího, co vytvořila, a s ničím jiným nepřichází. Pluralita perspektiv není žádná myšlenka, je to pouhá formální operace, při níž princip mnohosti nadřadíme nad jakýkoli sdělovaný obsah. Všechno je pravda, a zároveň nic není pravda. Každá věc se kvůli pluralitní formální operaci stává relativní, včetně kritické racionality, humanismu a lidského života. Funda se k tomu jasně vyslovil, když napsal, že potom pro nás není žádného východiska a zánik je neodvratný. I kdyby východisko bylo,

např. v podobě biofilní transformace kultury (Šmajs) nebo ekologického socialismu, perverzně pluralitní a nesourodá společnost se nesjednotí aspoň natolik, aby se na východisku shodla. Mnohým se bude perspektiva záchrany jevit jako nové velké vyprávění, které kvůli zachování plurality perspektiv není správné přijmout. Převládne názor, že perspektiva záchrany je pouze jednou z mnoha. Můžeme ji tolerovat, ale nesmíme se na ní sjednotit, protože tak bychom dospěli k nové „totalitě“. Funda do hloubky zažívá antinomii umírající Evropy, která spočívá v tom, že perverze plurality upevňuje status quo, v němž je předem vyloučeno, aby se jedna perspektiva – perspektiva záchrany – stala směrodatnou pro celou společnost.

Otakar Funda dokumentuje, že všechny významné filosofické a náboženské otázky uvízly v antinomiích. Ve

svých *Glosách – Fragmentech* vypočítává některé z nich:

- Člověk je tvor ušlechtilý a vznešený. – Člověk je bestie.
- Pohled k hvězdnému nebi nás naplňuje svatou bázní, úctou. – Pohled na vesmír v nás vyvolává pocit absurdity a dunění (hudba sfér) bez citu, bez lásky, bez vztahu.
- Ve vesmíru vládne logos, princip souvztažností. – Vesmír je v posledu chaos.
- Náboženství artikuluje pozoruhodnou antropologii. – Náboženství jsou podvodné fikce.
- Konečnost a pomíjivost propůjčuje našemu životu hodnotu a závaznost. – Konečnost a pomíjivost nás vrhá do pocitu resignace, nihilismu nebo kruté zvůle, či tuπέho hédonismu.
- Atd.

Otakar Funda není žádný postmoderní skeptik a relativista. Od postmodernistů se liší tím, že jde do hloubky každé polarity a bytostně se s ní sladí. Jako málokdo jasně vidí, co je tu v sázce. Nihilistické pojetí člověka nás dovede k úplné dehumanizaci společnosti. Povrchní ateismus končí v otupujícím konzumu atd. Jenže stejně tak se sladí s opačným pólem a rozpozná jeho pravdivou stránku. Prostoupí až na jeho dřeň a hledí na svět z opačného pólu. Absurdita světa a nihilismus nejsou jen předmětem intelektuálního zkoumání, nýbrž se v něm stávají existenciální polohou. Z tohoto pólu však postupuje zpět k pólu prvnímu a zažívá opět jeho nosné, tvůrčí a nadějně motivy. A pak přichází nové vnoření do protikladu.

V jeho pohybu mezi oběma póly není smíření. Nelze v něm dospět k harmonickému vyrovnání protikladů, v němž by se oba póly přetavily do vyšší syntézy.

Zůstávají ostré a nesmiřitelné. Existenciální cirkulace mezi protikladnými póly Funda shrnuje slovy, že „jsme odsouzeni žít s otázkami bez odpovědí. Je naším údělem žít v antinomiích“. Právě tento přetěžký život v antinomiích vytváří jeho augustinské rysy, které na svém obraze vyjádřil Piero della Francesca.

Uvědomuji si, že má kniha *Doba přechodu* měla svůj filosofický předobraz v Otakarovi Fundovi. Píšu v ní o současné době interregna, v níž kultura, ekonomika a politika vězí v antinomiích. V dnešní kultuře převažuje způsob myšlení, zakoušení a projevování se, v němž vládou podobné polarity, které známe od Fundy. Lidé jsou postmoderně skeptičtí a cyničtí, a zároveň začínají toužit po nějaké záchraně; tu však odmítají kvůli své skepsi a mají za to, že všechno je marné. Pak znovu zatouží po záchraně, atd. Odmítají velká vyprávění, a přitom se poohlízejí po nových;

uznávají radikální mnohost perspektiv, a hle, cítí potřebu nějakého sjednocení – v mezilidských vztazích, komunitě, národě, třídě... V ekonomice nadále panuje neoliberalní tržní vidění, a zároveň ekonomové a politici posilují roli státu. Soukromé kapitálové vlastnictví je považováno za nedotknutelné, a přitom dochází k vyvlastnění společností, které ve válečném konfliktu patří k druhé straně. V politice se hlásá liberální demokracie, a zároveň se kvůli covidu nebo válečnému konfliktu z pochopitelných důvodů omezují liberální práva a svobody.

Jsou to antinomie naší doby, v níž víme o potřebě změny, a zároveň se domníváme, že změna je nemožná. V takové době smýšlení lidí cirkuluje mezi opačnými póly. Ti touží po určité věci a zároveň ji odmítají jako zcela nemožnou. Zakoušejí zlomek naděje a zároveň jej odhazují jako iluzi. Antinomické

cirkulace současné společnosti vyjádřil Funda v nebývalé myšlenkové a životní intenzitě. V jeho knize *Znavená Evropa umírá* čteme, že „filosofie nesmí rezignovat, dokud je střípek naděje“, a přitom se v ní rozléhá zvuk skeptické deziluze: „nové smýšlení nás nezachrání, nezachrání nás ani odbornost, ani ekologie – poslední evropské velké vyprávění znavené Evropy“.

Podobně jako v Augustinovi na obraze Piera della Francesca se v jeho nitru zvnitřnily objektivní antinomie, které ostatní možná vůbec nevnímají nebo si je nechtějí připustit. Funda narýsoval jednu z možností filosofického života v interregnu. Spočívá v plném otevření se společenským a myšlenkovým antinomiím, v jejich zvnitřnění a filosofickém vyjádření.

Augustin mne inspiruje svým zvnitřněním antinomií, které působily v době na konci antiky. Funda je pro mne

inspirací k tomu, abych si uvědomil, co znamená život s antinomiemi přítomného interregna. Neznám nikoho v české ani zahraniční filosofii, kdo by se tak důsledně jako Funda vydal tímto směrem a stal se bytostným svědkem současného interregna.

Mohu-li to tak vyjádřit, přes odlišné generační zkušenosti a přes odlišnost filosofických východisek (u Fundy je to Popper a Albert, u mne Adorno a Badiou) jsme zažívali základní souznění v pohledu na české dějiny (jsou tu dva vrcholy: husitství a pražské jaro), na kapitalismus, na dnešní svět, jeho rozklad a hrozící zkázu. Oba jsme kdysi naslouchali Milanu Machovcovi a jaksi máme pod kůží jeho knihu *Filosofie tváří v tvář zániku*. V našich diskusích jsme si vyjasňovali, že se v podstatných věcech nakonec shodujeme. Odlišný byl pouze důraz, který jsme dávali perspektivě zachrany. Já domýšlel své autory a tvrdil

jsem, že je *nutné* usilovat o takové společenské, ekonomické a kulturní změny, které mohou odvrátit zánik, třebaže se tyto změny momentálně jeví jako *nemožné*. Otakar Funda nebyl zásadně proti této perspektivě, jen vyjadřoval obavu, že takové změny mohou vést ke katastrofě jiného druhu (k revolučnímu násilí apod.). Je to spor, který z principu nelze rozhodnout v myšlenkovém kruhu cirkulujících antinomií.

Podivuhodné je, že Otakar Funda má přesto jednu nenápadnou věc, která jeho zrak posouvá mimo okruh interregna. Tak jako Augustin na obraze Piera della Francesca drží v rukou neokázale provedený symbol záchrany, Otakar Funda má v rukou střípek naděje.

Michael Hauser